

datum in procedure:

datum aanwijzing:

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd dorpsgezicht **Rijksstraatweg**
gemeente Haren (Groningen)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Foto: een deel van de Rijksstraatweg ter hoogte van Harendermolen. In het midden van de treesprong ligt 'Huize Welterreden' (1805), met aangebouwd koetshuis langs de Rijksstraatweg. Aan de overkant van de Rijksstraatweg bevindt zich de boerderij Welterreden (1867). De foto dateert uit 2003.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van de Rijkstraatweg te Haren als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het beschermd dorpsgezicht Rijksweg ligt in de gemeente Haren, in de regio Groningen/Haren, provincie Groningen. Het omvat globaal gezien de Rijksweg met bebouwing aan weerszijden vanaf de gemeentegrenzen met de stad Groningen in het noorden tot aan de bebouwde kom van het dorp Glimmen in het zuiden met uitzondering van het centrum van Haren. In het noorden sluit het beschermd gezicht Rijksweg aan op het beschermd gezicht Verlengde Hereweg in de gemeente Groningen, waarmee het ruimtelijk en historisch een eenheid vormt.

Het ongeveer zes kilometer lange, beschermd gezicht Rijksweg (exclusief het centrum van Haren) beslaat een deel van de oudste wegverbinding over de Hondsrug tussen het kustgebied in het noorden en de hoger gelegen zandgronden in het zuiden. Op het strategisch en economisch belangrijkste punt van deze route ontstond de stad Groningen. Vanaf het centrum van Groningen, de Grote Markt, zet de verbinding zich in zuidelijke richting voort via achtereenvolgens de Herestraat, de Hereweg en de Verlengde Hereweg. Na het passeren van de gemeentegrenzen met Haren heet de verbinding Rijksweg. Bij De Punt verlaat de Rijksweg de gemeente Haren en de provincie Groningen om in de provincie Drenthe via Vries een verbinding met Assen tot stand te brengen.

Hoewel de Rijksweg een ruimtelijke structuur is die van voor 1850 dateert, is het - op grond van het architectuurhistorische bebouwingsbeeld dat zich hoofdzakelijk in de periode 1850-1940 heeft gevormd - in het kader van het Monumenten Selectie Project aangewezen als beschermd gezicht. In bovengenoemde periode heeft zich langs de wegverbinding een woongebied ontwikkeld bij uitstek in trek bij welgestelden uit de stad Groningen, die hier hun buitens en villa's lieten bouwen. De sterke relatie met het landschap was een belangrijke voorwaarde voor deze ontwikkeling.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

In vroegere tijden ontstonden wegen om twee redenen: uit militair belang of vanwege handelsbetrekkingen tussen verschillende gebieden of plaatsen. Ook bij het ontstaan van de verbinding waarvan de Rijksweg onderdeel uitmaakt, is waarschijnlijk sprake geweest van een combinatie van economische, militaire en geomorfologische factoren. Wanneer deze verbinding tot stand is gekomen, is onbekend. Wel is zeker dat al in de Middeleeuwen, rond het jaar 1000, sprake was van een militaire en handelsverbinding over de Hondsrug tussen de vestingen Groningen en Coevorden. In de naam 'Hereweg', zoals een deel van het traject in de gemeente Groningen heet, komt dit, naar wordt aangenomen, nog tot uitdrukking: heer betekent namelijk leger. Later kreeg de wegverbinding bij Harenmolen een aftakking in westelijke richting, die het dal van de Drentsche Aa kruist en die als handelsroute belangrijker werd dan de oorspronkelijke verbinding. Het gedeelte dat zich nu nog onverhard in zuidoostelijke richting voortzet, heet de Hoge Hereweg. Het overige gedeelte inclusief de latere westelijke aftakking heet thans Rijksweg.

Voor 1850

De Rijksweg volgt de Hondsrug, een in het Pleistoceen door het landijs opgestuwde zandrug, die vervolgens door een laag keileem werd bedekt. Aan weerszijden van de Hondsrug bevindt zich een rivierdal: in het oosten dat van de Hunze en in het westen dat van de Drentsche Aa. Door zijn relatief hoge ligging was de Hondsrug, die op sommige plekken een hoogte van meer dan 8 meter + N.A.P. bereikt, de meest geschikte route voor een verbinding tussen het Groningse kustgebied en Drenthe. Lange tijd was de Hondsrug een van de weinig bewoonbare plekken in de provincie, terwijl andere gebieden werden geteisterd door overstromingen of vanwege veenvorming ongeschikt waren voor bewoning. Sinds het Neolithicum (3.500-1.800 voor Christus) wordt de Hondsrug permanent bewoond.

Vanaf ongeveer 700 na Christus schakelden de bewoners van de Hondsrug over op landbouw en ontstond het zogenaamde esdorpenlandschap (*kaart 6*). Dit type landschap wordt gekenmerkt door een afwisseling van klein- en grootschalige ruimten. De hogere, vruchtbare gronden, de essen, werden als bouwland gebruikt en ter bescherming tegen wild omzoomd door houtwallen, waardoor het landschap een gesloten karakter kreeg. Vooral in het gedeelte van het beschermde gezicht tussen Haren en Glimmen, beide van oorsprong esdorpen, treft men dit type landschap aan. De lagere gronden in de beekdal- en waren geschikt als gras- en hooiland en kregen een open blok- en strookverkaveling. Dit meer open landschap is met name in het deel ten noordwesten van Haren zichtbaar.

Door de nabije ligging en de aantrekkelijkheid van het landschap was het gebied langs de Rijksweg vanaf de 18^e eeuw bij uitstek geschikt voor de bouw van buitenplaatsen van welgestelden uit de stad Groningen. De bovenste laag van de bevolking ontvluchtte in de zomer de stad om in haar buitens rust, ruimte en natuurschoon te zoeken. Op de kaart van T. Beckerlingh uit 1781 (*kaart 1*) is te zien dat aan weerszijden van de enigszins kronkelende Rijksweg verschillende landgoederen gelegen zijn. Ten noorden van Haren lagen aan de westzijde 'Dilgt' en 'Hemmen en Warmolts' en aan de oostzijde 'De Wolf', 'Emdaborgh/Lusthorst' en 'Middelhorst'. Ten zuiden van Haren lagen onder andere 'Voorvelt' en het 'Huis te Glimmen'. Deze buitenplaatsen lagen te midden van de esdorpen Haren en Glimmen en hun essen.

1850-1940

Vanaf het midden van de 19^e eeuw kwam de trek van welgestelden uit de stad Groningen pas goed op gang. Naast bovengenoemde redenen verliet men ook vanwege hygiënische redenen de stad. Bovendien vestigden veel renteniers en beter gesitueerden zich nu definitief in de gemeente Haren. Tegelijkertijd vertrok het armere deel van de bevolking van Haren naar de stad Groningen om in de hier aanwezige industrieën en nijverheid werk te vinden. Het agrarische karakter van met name Haren verdween daardoor in de periode 1850-1940 meer en meer: het dorp ging zich steeds meer instellen op haar functie als woongemeente ten behoeve van de nieuwe groep inwoners.

Rond 1850 (*kaart 2*) kende de Rijksweg met uitzondering van de kleine dorpskom van Haren sporadisch bebouwing, die bestond uit de bovengenoemde buitenplaatsen en een enkele boerderij. Wel was het wegdek van de Rijksweg, als eerste in de provincie Groningen, in 1824 verhard. In 1870 werd ten oosten van de Rijksweg de spoorlijn Groningen-Meppel aangelegd. Haren kreeg een halteplaats die in 1936 werd gesloten en in 1968 weer geopend. Ter hoogte van Onnen werd in de jaren 1916-1920 een rangeerterrein aangelegd.

Als gevolg van bovengenoemde maatschappelijke ontwikkelingen was het aanzien van de Rijksweg omstreeks 1900 (*kaart 3*) behoorlijk veranderd. Zowel in het gedeelte ten noorden van Haren, als tussen Haren en Glimmen, had de bebouwing zich verdicht met vrijstaande villa's met ruime tuinen. In Harenmolen, op de splitsing met de Hoge Hereweg, was het gasthuis Weltevreden gelegen. Ten noorden hiervan, aan de oostzijde, was in 1885 een kleine algemene begraafplaats aangelegd, de latere 'de Eshof'. Over de Rijksweg reed in de jaren 1891-1919 de paardentram van de Tramweg-Maatschappij Zuidlaren-Groningen, die bij verschillende haltes in de gemeente stopte. De lijn werd in 1919 overgenomen door de Gemeentetram Groningen, die een elektrische tramdienst tot De Punt onderhield. Langs de Rijksweg staan nog twee voormalige tramhuisjes, één net ten zuiden van het centrum van Haren en één ten zuiden van het kruispunt met de Holsteinslaan. Beide zijn nu in gebruik als bushalte.

Na 1900 kwamen niet alleen de allerrijksten van de stad Groningen naar Haren, maar kon ook de bovenste laag van de stedelijke middenklasse zich hier een woning permitteren. Haren ontwikkelde zich zodoende in de eerste helft van de 20^e eeuw tot een echte forensengemeente. Er vestigden zich vooral veel rentenierende boeren, zakenlieden et cetera in de gemeente, die in 1915 na een grenswijziging Helpman aan Groningen verloor. In de periode 1920-1940 steeg het aantal woningen van 941 naar 2.590 en het aantal inwoners van 4.754 naar 9.900. De gemiddelde woningbezetting daalde in die tijd dus behoorlijk. Omdat aan de Rijksweg niet genoeg ruimte was en de grondprijzen hier waarschijnlijk behoorlijk omhoog werden gedreven, werd voor de bouw van nieuwe woningen uitgeweken naar zijwegen, zoals de Westerse Drift, de Ruitersteeg en de Middelhorsterweg.

Pas in 1935 kreeg Haren een echt uitbreidingsplan, waarvan slechts kleine gedeeltes zijn uitgevoerd. Ter hoogte van de kom van Haren ontstonden zodoende wijken met een weidse opzet en een groen karakter. De meest oorspronkelijke gedeeltes van deze villabuurt zijn tijdens het Monumenten Inventarisatie Project aangemerkt als een gebied met bijzondere stedenbouwkundige waarde. Tegelijkertijd transformeerde de oude kern van Haren zich, als gevolg van de bevolkingsaanwas en de verandering van de samenstelling van de bevolking, tot een winkel- en voorzieningencentrum.

De grootste uitbreiding langs de Rijksweg 1000-1940 vond in de periode 1900-1940 plaats. Niet alleen werden er villa's gebouwd, maar ook kleinere woningen voor de goede middenstand. De nieuwe behuizingen werden in uiteenlopende bouwstijlen opgetrokken van Art Nouveau tot Delftse School. In het gedeelte tussen Helpman en Haren verzezen voornamelijk villa's; dichterbij de kom van Haren verschenen meer middenstandswoningen. Het landgoed 't Huis de Wolf werd in 1917 door het Rijk aangekocht voor de aanleg van een botanische tuin, die in 1965 werd uitgebreid met de Hortus Botanicus van de Rijksuniversiteit Groningen. In het gedeelte direct ten zuiden van de Haren dorpskom werden eveneens woningen voor de middenstand gebouwd. De begraafplaats in dit gedeelte, 'de Eshof' genaamd, werd in 1918 uitgebreid met onder andere een toegangsgebouw. De begraafplaats werd naar een ontwerp van de tuinarchitect J. Vroom jr. uit Glimmen aangelegd in een decoratieve tuinstijl. In het meest zuidelijke deel van het beschermde gezicht vertonen vooral villa's met riant aangelegde tuinen.

Na 1940

Het gezicht Rijksweg veranderde, wat bebouwingsbeeld en ruimtelijke structuur betreft, na 1940 niet ingrijpend. Dit was wel het geval met de kommen van Glimmen en vooral Haren. Beide dorpen ontwikkelden zich verder als forensenplaats ten opzichte van de stad Groningen. De bebouwing langs de Rijksweg heeft zich na 1940 hier en daar vernieuwd en op enkele tot dan opgebleven plekken is nieuwbouw gepleegd. Met name in het gedeelte ten zuiden van de kom van Haren is dit het geval. Daarnaast verloor de Rijksweg haar functie als belangrijkste verbindende, doorgaande route tussen Groningen en Assen door de aanleg van de snelweg A28.

Dit heeft ertoe bijgedragen dat het gezicht beter zijn oorspronkelijke karakter heeft kunnen behouden. Een andere verkeerskundige ingreep zonder ingrijpende ruimtelijke gevolgen betrof de aanleg van de Dr. Ebelsweg ten zuiden van de kom van Haren.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Het beschermd dorpsgezicht Rijksweg is een ongeveer zes kilometer lange strook, die globaal gezien ingeklemd ligt tussen de snelweg A28 in het westen en de spoorlijn Groningen-Zwolle in het oosten. De enigszins bochtige Rijksweg vormt het hoofdelement van de ruimtelijke structuur en de ruggengraat van het bebouwingsbeeld in het beschermde gezicht. De noord-zuidlopende weg volgt de Hondsrug, een pleistocene zandrug, die aan weerszijden afhelt naar het dal van de Drentsche Aa in het westen en van de Hunze in het oosten. In het zuiden, bij Harenmolen, takt in zuidoostelijke richting de Hoge Hereweg af. Het noordelijke, onverharde deel van deze weg valt eveneens binnen de grenzen van het beschermd gezicht Rijksweg.

In de ruimtelijke structuur van het beschermde gezicht hebben zich na 1940 geen ingrijpende wijzigingen voorgedaan. Dit is wel het geval met het gedeelte van de Rijksweg ter hoogte van het centrum van Haren, dat dientengevolge buiten het beschermde gezicht valt. Het bebouwingsbeeld is over het geheel genomen behoorlijk gaaf. De Rijksweg kent vrijwel over zijn gehele lengte aan weerszijden bebouwing in wisselende dichtheid. Zowel in het noordelijke als in het meest zuidelijke deel zijn er langs de weg open plekken aanwezig, waardoor hier sprake is van een directe relatie met het achterliggende landschap. Alle bebouwing is op de weg georiënteerd. De afstand van de overwegend vrijstaande panden tot de weg varieert echter. Ook de schaal van de bebouwing is wisselend: oude statige buitenplaatsen liggen tussen boerderijen, villa's en kleinere middenstandswoningen. Sterk medebepalend voor het ruimtelijke beeld van het beschermde gezicht zijn bovendien de beplanting aan weerszijden van de weg en het groen in de particuliere tuinen.

Afhankelijk van het bebouwingsbeeld en de relatie met het achterliggende landschap kan het beschermde gezicht worden opgedeeld in drie deelgebieden:

- a. het gedeelte vanaf de gemeentegrens met Groningen tot het centrum van Haren: Rijksweg; Rijksweg-Noord;
- b. het gedeelte vanaf de zuidkant van het centrum van Haren tot de kruising met de Holsteinslaan en de Dr. Ebelsweg: Rijksweg-Midden;
- c. het gedeelte vanaf bovengenoemd kruispunt tot de noordgrens van de kom van Glimmen: Rijksweg-Zuid.

a. Rijksweg-Noord

Dit gedeelte van het beschermde gezicht heeft een wat minder dichte bebouwing. De oostzijde kent over de gehele lengte bebouwing, terwijl aan de westzijde de meeste bebouwing in het zuidelijke deel te vinden is. In het noordelijke deel van de westzijde is de afhellings van de Hondsrug naar het open beekdal van de Drentsche Aa direct vanaf de Rijksweg zichtbaar en van waardevolle betekenis (*kaart 6*). Opvallend is dat van de doorkijken naar het landschap aan de westzijde van de weg een aantal gekoppeld is aan dan wel gelegen is tegenover een buiten of villa aan de oostzijde. Hierdoor winnen deze doorzichten naar het westen nog meer aan betekenis. De Rijksweg heeft in dit deelgebied een tamelijk breed en groen profiel. De geasfalteerde weg heeft aan weerszijden ter afscheiding van het fietspad en het trottoir een berm, die beplant is met struikgewas en loofbomen. In de meeste gevallen scheidt een beukenhaag, een ander type haag of een lage bakstenen muur de privé-tuinen van de openbare weg.

De westzijde kent tot en met de splitsing met de Dilgweg een tamelijk open bebouwing van vrijstaande villa's op ruime kavels met een veelal aangelegde tuin. De villa's dateren uit de jaren 1910-1940 en zijn opgetrokken in stijlen variërend van Art Nouveau tot Delftse School. Ten zuiden van bovengenoemde splitsing verdicht de bebouwing aan de westzijde zich. Behalve villa's staan hier kleinschaliger middenstandswoningen gebouwd in de jaren 1900-1915, die dicht op elkaar en op de weg zijn gelegen. Verder is hier de buitenplaats 'Huize Hemmen' gelegen, die wordt omringd door een tuin aangelegd in Landschapstijl.

Aan weerszijden van 'Huize Hemmen' bevinden zich enige nieuwbouw, namelijk het instituut Visio, dat door de dichte beplanting niet duidelijk vanaf de weg zichtbaar is, en een woonhuis. De overige nieuwbouw aan de westzijde betreft twee woonhuizen nabij de splitsing met de Potgieterlaan. Achter de langs de westzijde gelegen bebouwing ligt in het open gebied een tweede bebouwingsas, die uit een viertal verbouwde boerderijen bestaat.

De oostzijde is continu bebouwd met voornamelijk kleinere villa's. Enkele villa's zijn na 1940 vernieuwd of verbouwd. De villareeks wordt onderbroken door enige grote complexen, zoals het voormalige buiten 'Esserberg', dat later is verbouwd tot een onderwijscomplex, het Sint Maartenscollege. Het hoofdgebouw en een deel van het oorspronkelijke park zijn nog aanwezig. Ten noorden van het Sint Maartenscollege ligt achter de bebouwing langs de Rijksweg het oude stadion 'Esserveld' dat in de jaren dertig van de 20^e eeuw voor de voetbalvereniging Be Quick werd gebouwd. Op de hoek met de Dilgweg staat de verzorgingsinrichting Dilgtoord, dat grotendeels van na de Tweede Wereldoorlog dateert. Nabij de splitsing met de Botanicuslaan staat 't Huis de Wolf', gebouwd in 1892, waarvan de vroegere tuin nu deel uit maakt van de Hortus Botanicus van de Rijksuniversiteit Groningen. Ten zuiden van 't Huis de Wolf' is recentelijk een informatiecentrum van de Hortus gebouwd. Ten zuiden van de Botanicuslaan verdicht de bebouwing zich met vrijstaande middenstandswoningen daterend uit de periode 1910-1930 en een twee bouwlagen hoog woonblok gebouwd in een aan de Amsterdamse School verwante bouwstijl. Deze verdichting van de bebouwing vormt een ruimtelijke overgang naar de kom van Haren.

Hoewel hier en daar verbouwingen en nieuwbouw hebben plaatsgevonden, is het bebouwingsbeeld in het deelgebied Rijksweg-Noord behoorlijk gaaf. Na 1940 hebben veel grotere villa's een functioneringswijziging ondergaan en zijn deze nu in gebruik als kantoor. Opvallend is de directe relatie met het achterliggende landschap, voornamelijk aan de westzijde. Hier heeft dit gedeelte een open en landelijk karakter.

b. Rijkstraatweg-Midden

Het deelgebied Rijkstraatweg-Midden sluit in het noorden direct aan op het centrum van Haren. Anders dan in de twee andere gedeeltes heeft dit deel het karakter van een bebouwde kom door de gesloten bebouwingslinten aan weerszijden van de weg en de erachter gelegen woongebieden. De bebouwing varieert in schaal van eenvoudige middenstandswoningen tot grote villa's. De panden zijn overwegend vrijstaand of dubbel en liggen op enige afstand van de weg. Het profiel van de Rijkstraatweg is in dit deelgebied hetzelfde als in Rijkstraatweg-Noord. In het noorden van het deelgebied, tussen de splitsingen met de Julianalaan en de Emmalaan, takt aan de oostzijde een secundaire weg af. Door deze verbreding van de openbare ruimte manifesteert de overgang naar de kom zich als een sterke insnoering van het profiel.

In het noorden bevindt zich ter hoogte van de bovengenoemde verbreding aan de oostzijde, aan de secundaire weg, een aantal vrijstaande middenstandswoningen gebouwd in een aan de Um-1800 verwante bouwstijl. Er tegenover, aan de westzijde, staan enkele villa's. Ten zuiden van de splitsing met de Emmalaan wordt de bebouwing wat meer kleinschalig en bestaat deze hoofdzakelijk uit vrijstaande middenstandswoningen en kleinere villa's daterend uit de periode 1910-1940. De panden zijn in uiteenlopende bouwstijlen opgetrokken variërend van een Overgangsarchitectuur met Art Nouveau-elementen tot een late, verstrakte variant op de Amsterdamse School. Aan de westzijde wordt dit bebouwingspatroon onderbroken door een naoorlogs bankgebouw op de hoek met de Emmalaan, een tankstation en een tuincentrum en aan de oostzijde door enkele riante villa's, zoals Rijkstraatweg 240, die in 1913 werd ontworpen door de architect G. Knuttel.

Ten zuiden van de kruising met de Ruitersteeg en de Hertenlaan zet het bebouwingspatroon van vrijstaande middenstandswoningen en kleine villa's, die tamelijk dicht op elkaar staan, zich voort. Het bebouwingslint aan de oostzijde wordt onderbroken door het naoorlogse gebouwcomplex van het instituut Visio en het complex van begraafplaats 'de Eshof', dat door middel van een forse beukenhaag van de weg is afgescheiden. Schuin tegenover de begraafplaats bevindt zich opnieuw een tuincentrum. In het deel ten zuiden van de begraafplaats is de afstand tussen de afzonderlijke panden, hier hoofdzakelijk bestaande uit vrijstaande en dubbele villa's, iets groter.

Na de Tweede Wereldoorlog is de ruimtelijke structuur van het deelgebied Rijkstraatweg-Midden niet wezenlijk gewijzigd, hoewel de bebouwing wel enige verbouwing en vernieuwing heeft ondergaan. Het aantal verbouwingen en structureel afwijkende naoorlogse invullingen, zoals onder meer het tankstation en de twee tuincentra, is in dit deelgebied groter dan in de andere twee deelgebieden. Ook de visuele relatie met het landschap ontbreekt hier.

c. Rijkstraatweg-Zuid

Het zuidelijke gedeelte van de Rijkstraatweg, vanaf het kruispunt met de Dr. Ebelsweg en de Holsteinslaan heeft weer een meer landelijk en groen karakter. De bebouwing aan weerszijden van de Rijkstraatweg is minder dicht dan in Rijkstraatweg-Midden en op de open plekken is het achterliggende landschap evenals in Rijkstraatweg-Noord opnieuw zichtbaar. In tegenstelling tot het noordelijk deelgebied betreft het nu een landschap met een meer gesloten karakter door de volop aanwezige houtwallen (*kaart 6*). Het groene karakter van dit deelgebied wordt versterkt door de aan de westzijde gelegen oude buitenplaatsen als 'Voorveld' en 'Huis te Glimmen' en villa's met fraai aangelegde tuinen. Daarnaast heeft de Rijkstraatweg zelf in dit gedeelte een tamelijk groen profiel. De geasfalteerde weg wordt aan weerszijden begeleid door groene bermen en een boombeplanting die uit eiken bestaat. Vervolgens ligt aan weerszijden een fietspad. De privé-tuinen worden veelal door een haag van de openbare weg afgescheiden.

De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit vrijstaande villa's en kleinere middenstandswoningen met hier en daar een enkele boerderij ertussen. De villa's en middenstandswoningen dateren hoofdzakelijk uit de periode 1900-1940 en zijn in uiteenlopende stijlen opgetrokken. De villa's, die meestal op enige afstand van de weg gelegen zijn en een aangelegde tuin hebben, zijn gebouwd in stijlen verwant aan de Art Nouveau, de Amsterdamse School of de Engelse landhuisstijl. Voorbeelden van dit soort villa's zijn 'De Dobbe', Rijkstraatweg 381, in 1931 gebouwd door de Groninger architecten Kuiler en Drevés, en 't Zonneke', Rijkstraatweg 353, in 1936 gebouwd naar een ontwerp van M. de Vries Azn. uit Assen. De kleinere woonhuizen, opgetrokken in een aan de Art Nouveau, het Rationalisme of de Amsterdamse School verwante stijl, liggen meestal dichter op de weg en hebben vaker verbouwingen ondergaan.

Het dunne bebouwingslint wordt ten noorden van de splitsing met de Hoge Hereweg aan de westzijde onderbroken door het landgoed 'Voorveld' en de ten zuiden ervan gelegen boomgaard op de hoek met de Boerlaan. Het ertegenover gelegen gedeelte aan de oostzijde is eveneens onbebouwd.

Bij Harenermolen neemt de bebouwing aan weerszijden weer toe. Op de splitsing met de Hoge Hereweg ligt het voormalig gasthuis 'Weltevreden', een van rijkswegen beschermd monument. Het beschermde gezicht wordt in het zuidwesten beëindigd door het landgoed van het 'Huis te Glimmen'. Dit complex omvat behalve het op ongeveer een kilometer afstand van de Rijkstraatweg gelegen buitenhuis onder andere de twee ernaast gelegen boerderijen, respectievelijk schathuis en koetshuis, het aan de Rijkstraatweg gelegen tuinhuis, de oprijlaan vanaf de Rijkstraatweg en het aan weerszijden hiervan gelegen Quintusbos. De aan de overzijde van de Rijkstraatweg gelegen bebouwing bestaat uit enkele villa's, die afgewisseld worden door een kleinschalige dicht op de weg gesitueerde bebouwing.

De Hoge Hereweg is één van de weinige nog gedeeltelijk onverharde doorlopende wegen in de provincie Groningen. Het onderscheid met de verharde Rijkstraatweg vormt een herkenbare verwijzing naar de ontwikkelingsgeschiedenis van de route over de Hondsrug naar het zuiden. Ten westen van de zandweg loopt een verhard fietspad en vervolgens een houtwal. Achter deze houtwal ligt een dun bebouwingslint, dat bestaat uit veelal verbouwde arbeiders- en middenstandswoningen. De oostzijde is in het noorden grotendeels onbebouwd: hier is een kwekerij met bijbehorende boerderij gelegen. Na de splitsing met de Oude Boerenweg heeft de oostzijde van de Hoge Hereweg een bebouwing, die overeenkomt met die aan de westzijde.

In het deelgebied Rijkstraatweg-Zuid heeft het bebouwingsbeeld na 1940 geen ingrijpende wijzigingen ondergaan en heeft er slechts op enkele locaties nieuwbouw plaatsgevonden, te weten op de hoek met de Boerlaan en nabij de splitsing met de Hoge Hereweg. Hoewel met name de meer kleinschalige bebouwing hier en daar is vernieuwd, is het historische bebouwingsbeeld in dit gedeelte van het beschermde gezicht nog behoorlijk gaaf.

NADERE TYPERING TE BESCHERMEN WAARDEN

Hoofdelement in de ruimtelijke structuur van het beschermd dorpsgezicht Rijkstraatweg is de Rijkstraatweg zelf, waar aan weerszijden bebouwing is gelegen. De weg volgt de Hondsrug, waardoor het een enigszins bochtig verloop heeft en het profiel van de weg wordt gekenmerkt door een begeleiden-de boombeplanting aan weerszijden. In het beschermde gezicht zijn ruimtelijke structuur, bebouwing en landschap sterk met elkaar verbonden. De bebouwing, die op de weg georiënteerd is, is niet overall even intensief. Zowel in het noordelijk als zuidelijk deelgebied zijn er open plekken, waar het omringende landschap direct vanaf de weg zichtbaar is. Hierdoor, door het groene wegprofiel en door de tuinen van de aan de Rijkstraatweg gelegen buitenplaatsen en villa's, heeft het beschermde gezicht een overwegend groen karakter.

Het bebouwingsbeeld van de Rijkstraatweg is tamelijk afwisselend en van hoge architectuurhistorische kwaliteit. Met name het noordelijk en zuidelijk deelgebied laten een staalkaart aan bouwstijlen uit de periode 1850-1940 zien. In het beschermde gezicht zijn voorbeelden van onder andere het Eclecticisme, neorenaissance, Art Nouveau, Amsterdamse School en Delfse School te vinden. In het noordelijk en zuidelijk deelgebied is de bebouwing hoofdzakelijk vrijstaand en heeft deze ruime kavels met riant aangelegde tuinen in Land-schapsstijl of latere tuin-stijlen. In het middelste deelgebied is de bebouwing meer kleinschalig van karakter, dicht op de weg gelegen en bezit deze een minder hoge individuele, architectuurhistorische kwaliteit dan in de twee andere deelgebieden.

Na 1940 hebben zich in de ruimtelijke structuur en het bebouwingsbeeld van het beschermde gezicht geen ingrijpende wijzigingen voorgedaan. Door de aanleg van de snelweg A28 is de Rijkstraatweg ontlast van zijn functie als doorgaande verbinding tussen Groningen en Assen. Mede hierdoor heeft het gebied zijn oorspronkelijke karakter kunnen behouden. Het centrum van Haren en de dorpskom van Glimmen hebben door de aanhoudende verstedelijking nogal wat transformaties ondergaan en vallen daarom buiten de begrenzing van het gezicht.

In het kader van het Monumenten Selectie Project is in het gezicht een aantal panden van rijkswege aangewezen als monument. Het grootste deel hiervan bestaat uit villa's en landhuizen in verschillende bouwtrants. Verder zijn enkele boerderijen, een woonhuis, twee tramwachtuises en de begraafplaats 'De Eshof' van rijkswege beschermd.

BEGRENZING

Bij de begrenzing van het beschermd dorpsgezicht Rijkstraatweg zijn de landschappelijke aspecten van groot belang. Hierdoor ligt de begrenzing vaak op ruime afstand van de weg in plaats van net achter de aangrenzende bebouwing. Het beschermde gezicht wordt onderbroken door de kom van Haren en is aan de zuidkant begrensd door de kom van Glimmen. De kommen van beide dorpen vallen buiten het beschermde gezicht als gevolg van de na 1940 gepleegde ingrijpende wijzingen in het bebouwingsbeeld en de ruimtelijke karakteristiek.

In het gedeelte Rijkstraatweg-Noord valt de noordgrens samen met de gemeentegrens Haren-Groningen: het beschermd gezicht Rijkstraatweg sluit hier aan op het beschermd gezicht Verlengde Hereweg (zie 'Inleiding'). De oostelijke grens valt grotendeels samen met de achtergrenzen van de aan de Rijkstraatweg gelegen kavels. Uitzonderingen hierop vormen het stadion Esserveld dat net binnen het beschermd gezicht valt, en het voormalige landgoed 'Esserberg' en de Hortus, waarvan slechts het aan de weg grenzende deel binnen het beschermd gezicht gelegen is. De westelijke grens ligt op zo'n 750 meter uit de as van de Rijkstraatweg en grenst aan de A28. In het zuiden valt de grens aan de westzijde samen met het te ontwikkelen bedrijventpark Nesciolaan en de bebouwing noordelijk van de Potgieterlaan en omvat aan de oostzijde het twee bouwlagen hoge woonblok.

In Rijkstraatweg-Midden ligt de noordelijke begrenzing aan de oostzijde ter hoogte van de Julianalaan en aan de westzijde omvat het twee panden ten noorden van de Emmalaan. In dit gedeelte valt zowel de oostelijke als westelijke grens van het beschermde gezicht samen met de achtergrenzen van de aan de Rijkstraatweg gelegen kavels. De enige uitstulping aan de oostzijde vormt begraafplaats 'de Eshof'.

In Rijkstraatweg-Zuid verbreedt in zuidelijke richting de begrenzing van het beschermde gezicht zich eerst aan de westzijde en later ook enigszins aan de oostzijde. De begrenzing wordt zoveel mogelijk bepaald door de hier aanwezige houtwallen en beplanting langs wegen, die zorgen voor een visuele afbakening. In het westen komt de grens vanaf de Holsteinslaan in zuidelijke richting globaal gezien aan de westzijde van de Lutsborgweg te liggen. Aan de oostzijde valt de begrenzing in het noorden aanvankelijk samen met de achtergrenzen van de aan de Rijkstraatweg gelegen percelen. Ter hoogte van de splitsing met de Boerlaan verbreedt het beschermde gezicht zich ook in oostelijke richting en volgt de hier aanwezige houtwallen. Ten zuiden van Harenmolen ligt de begrenzing op zo'n 75 meter ten oosten van de Hoge Hereweg. In het westen volgt de begrenzing die wordt gevormd door begeleidende boombeplanting, na de splitsing met de Boerlaan, de westzijde van de Lutsborgweg, de Kooiweg en vervolgens de Oosterbroekweg. In het zuiden ten slotte wordt de begrenzing van het beschermde gezicht bepaald door de zuidgrens van het landgoed van het 'Huis te Glimmen' en de kom van Glimmen. De nieuwbouw die op de voormalige gemeentelijke sportvelden is gerealiseerd, valt buiten het beschermde gezicht.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde kaart, MSP/03/01-L.

WAARDERING

Het beschermd dorpsgezicht Rijkstraatweg is van nationaal belang vanwege zijn grote architectuurhistorische, cultuurhistorische en historisch-ruimtelijke waarde en zijn redelijk hoge mate van gaafheid en zeldzaamheid. De Rijkstraatweg is een gaaf voorbeeld van een gebied, dat zich met name in de periode 1850-1940, heeft ontwikkeld als vestigingsplaats voor welgestelden vanuit de stad Groningen. Dientengevolge heeft het bebouwingsbeeld van de Rijkstraatweg zich tot een staalkaart van hoogwaardige architectuur uit bovengenoemde periode gevormd. Daarnaast is er sprake van een hechte relatie tussen ruimtelijke structuur, bebouwingsbeeld en omringend landschap.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- J.P. Bakker e.a., *Haren van vroeger tot nu*, Haren 1979.
- W.J. Formisma, e.a. ed., *Historie van Groningen; stad en land*, Groningen 1976.
- J.J. Meijering en A. Spakman, *Archeologische en cultuurhistorische terreinen in de provincie Groningen*, Groningen 1985.
- *Monumenten Inventarisatie Project Provincie Groningen*, Gemeentebeschrijving Haren, Groningen 1991.
- M. Panman en J. Possel, *Architectuur en stedenbouw in Groningen 1850-1940*, Zwolle/Zeist 1992.
- M. Schroor, *De landelijke lijn*, Groningen 1987.
- A.C. Timmer, *Buitenhuizen in Haren; wonen op stand*, Haren 1995.

Kaarten

1. Fragment, 1781 (uitvergroot). In: T. Beckeringh, *Kaart of landtafelreel der provincie van Groningen en Ommelanden verdeelt in deszelfs byzondere quartieren, districten en voornaamste jurisdictien beneffens de heerlijckheid Westervolde*. Herdruk van de editie uit 1781, Groningen, Alphen a/d Rijn z.j.
2. a. Topografische en Militaire Kaart, 1851-1855.
b. Idem. In: *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000; 2 Noord-Nederland 1851-1855*, Groningen 1990.
3. a. Topografische Kaart nummer 97, verkend in 1905.
b. Topografische Kaart nummer 115 verkend in 1898 en 1899 en gedeeltelijk herzien in 1912. In: *Historische Atlas Groningen; Chromotopografische Kaart des Rijks: 1:25.000*, Den IJp 1990.

4. Oriëntatiekaart Rijksstraatweg Haren, RDMZ 2004.
5.
 - a. Cultuurhistorische waarderingskaart Rijksstraatweg-Noord.
 - b. Cultuurhistorische waarderingskaart Rijksstraatweg-Midden.
 - c. Waarderingskaart Rijksstraatweg-Zuid, RDMZ 2004.
6.
 - a. Landschapstypenkaart Rijksstraatweg-Noord.
 - b. Landschapstypenkaart Rijksstraatweg- Midden.
 - c. Landschapstypenkaart Rijksstraatweg-Zuid, RDMZ 2004.

COLOFON

Uitgever: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2004

Onderzoek en tekst:

Libau, drs. M. Panman

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag: gemeente Haren

Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

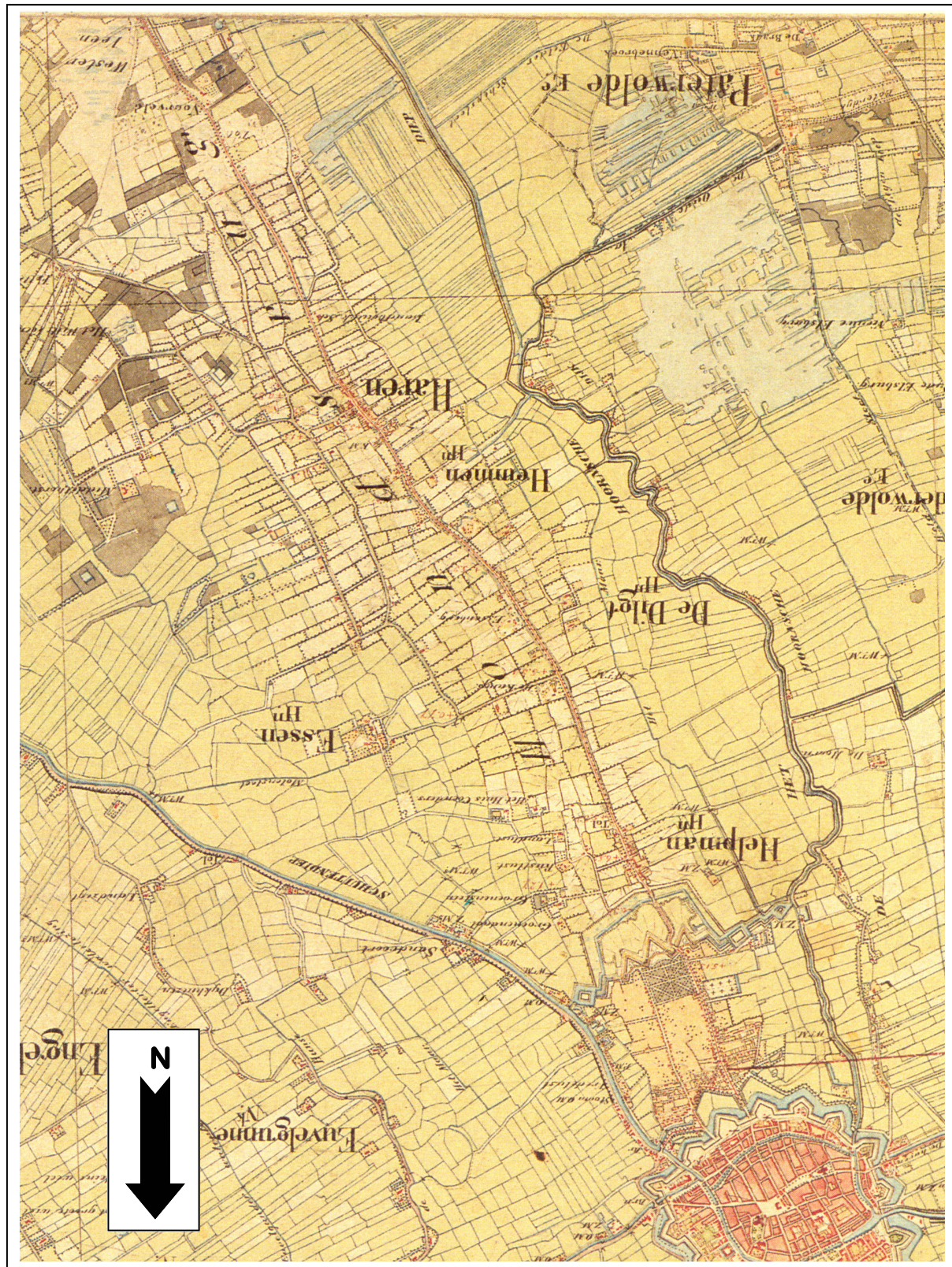
RDMZ, Zeist/Pure Digital Copycenter, Doorn

BIJLAGEN

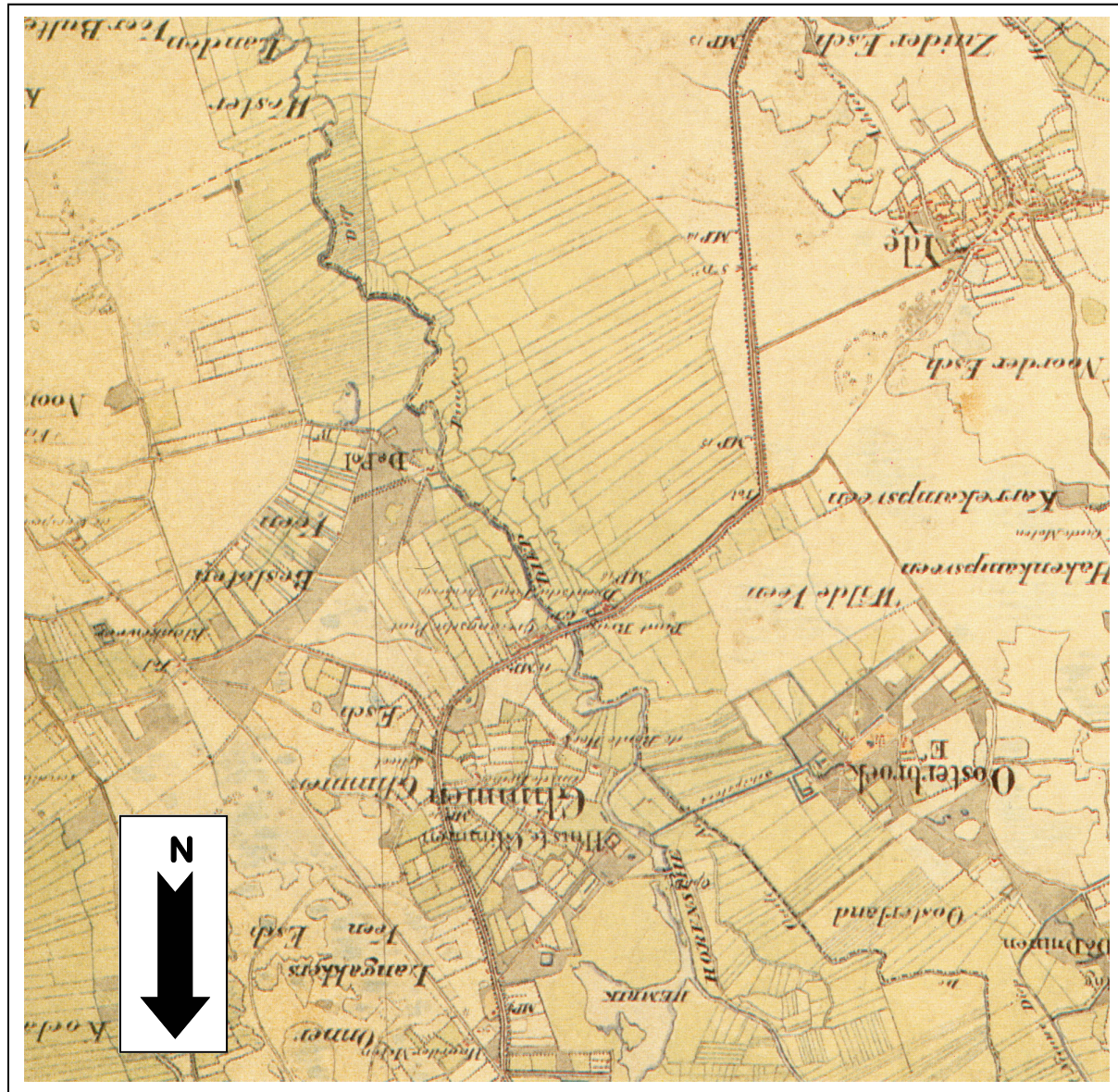
1. Fragment, 1781 (uitvergroet).
2. a. Topografische en Militaire Kaart, 1851-1855.
b. Idem.
3. a. Topografische Kaart nummer 97, verkend in 1905.
b. Topografische Kaart nummer 115 verkend in 1898 en 1899 en gedeeltelijk herzien in 1912.
4. Oriëntatiekaart Rijksstraatweg Haren.
5. a. Cultuurhistorische waarderingskaart Rijksstraatweg-Noord.
b. Cultuurhistorische waarderingskaart Rijksstraatweg-Midden.
c. Cultuurhistorische waarderingskaart Rijksstraatweg-Zuid.
6. a. Landschapstypenkaart Rijksstraatweg-Noord.
b. Landschapstypenkaart Rijksstraatweg-Midden.
c. Landschapstypenkaart Rijksstraatweg-Zuid.

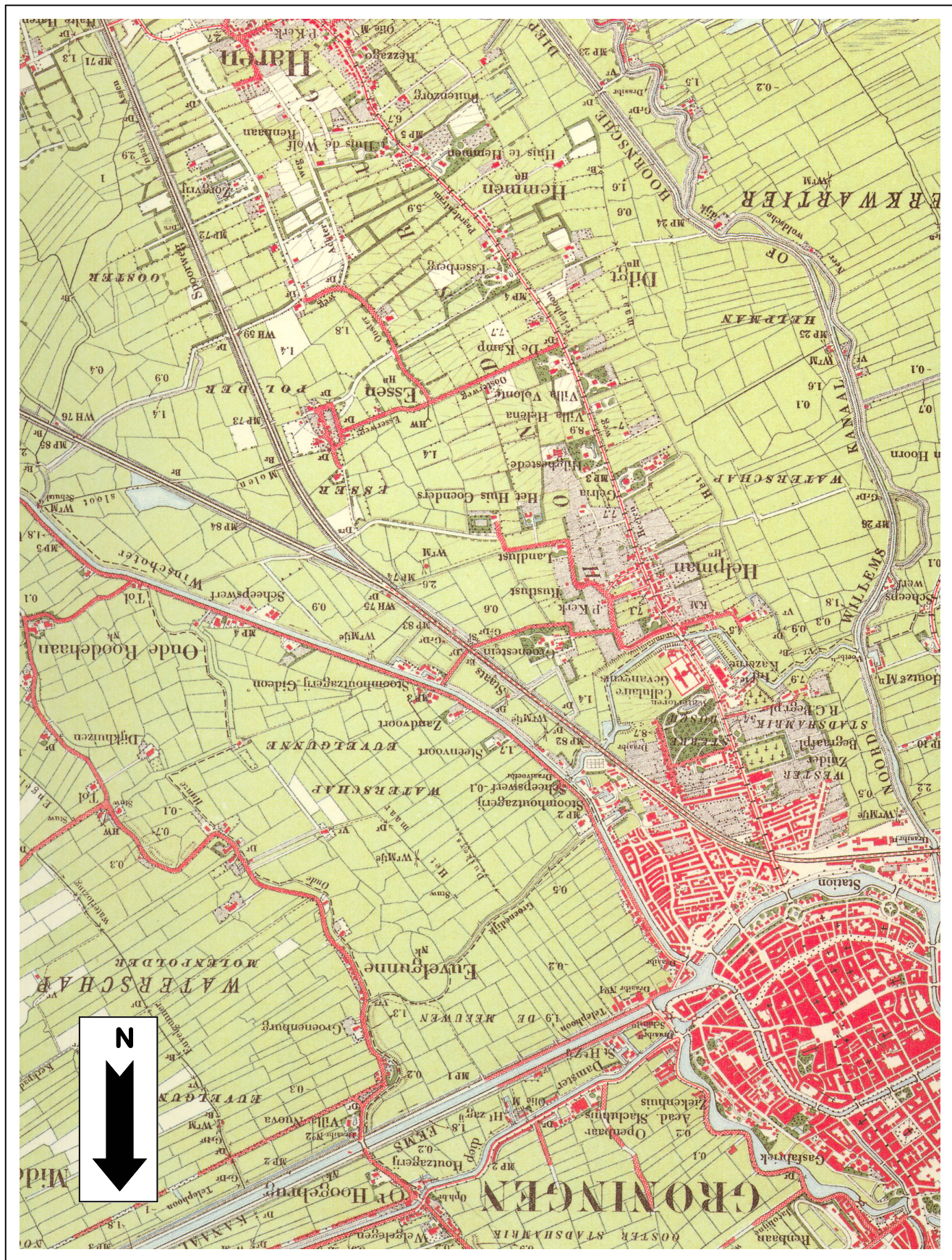
Kaart 1 Fragment, 1781

Kaart 2a Topografische en Militaire Kaart, 1851-1855

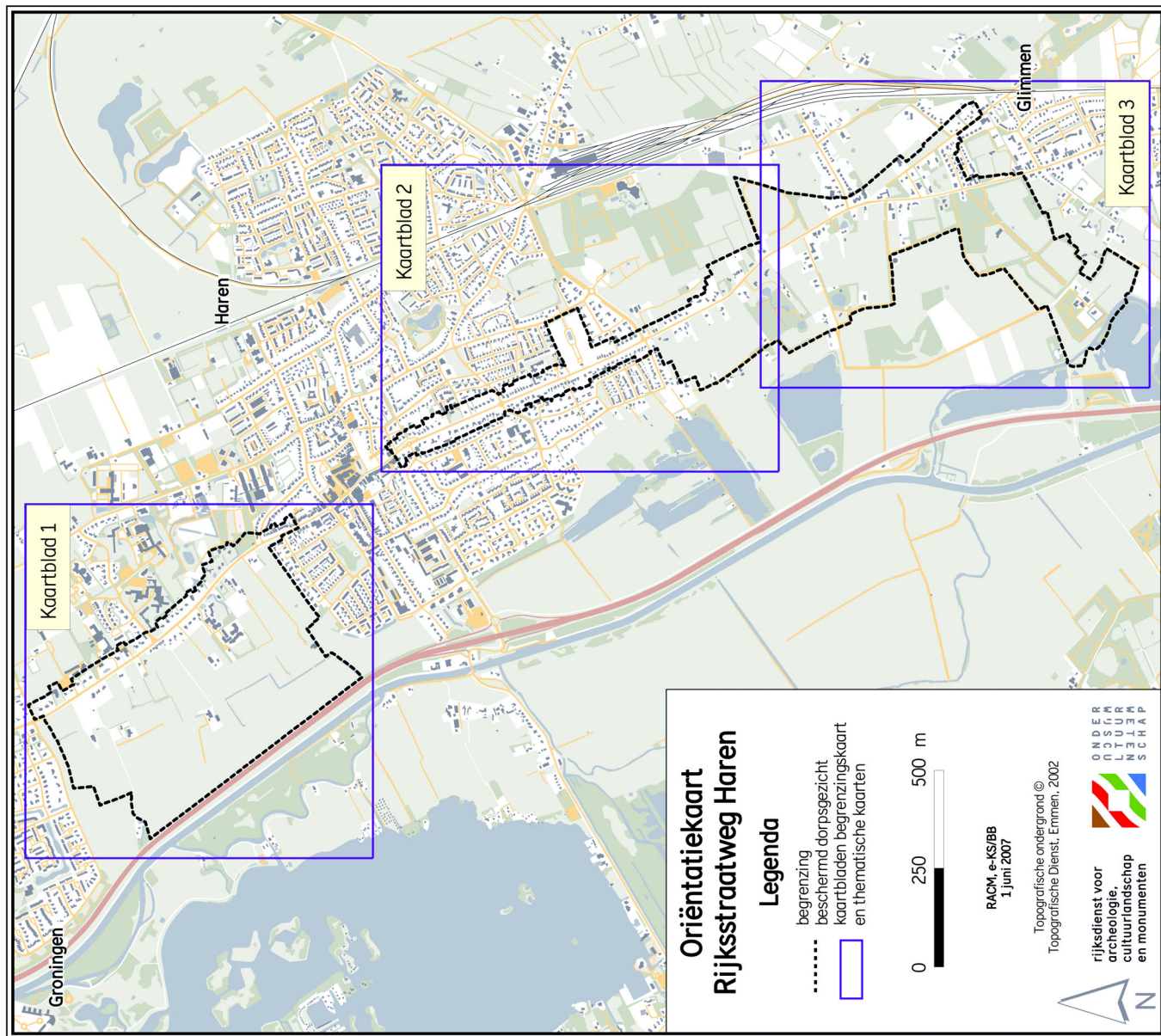
Kaart 2b Topografische en Militaire Kaart, 1851-1855

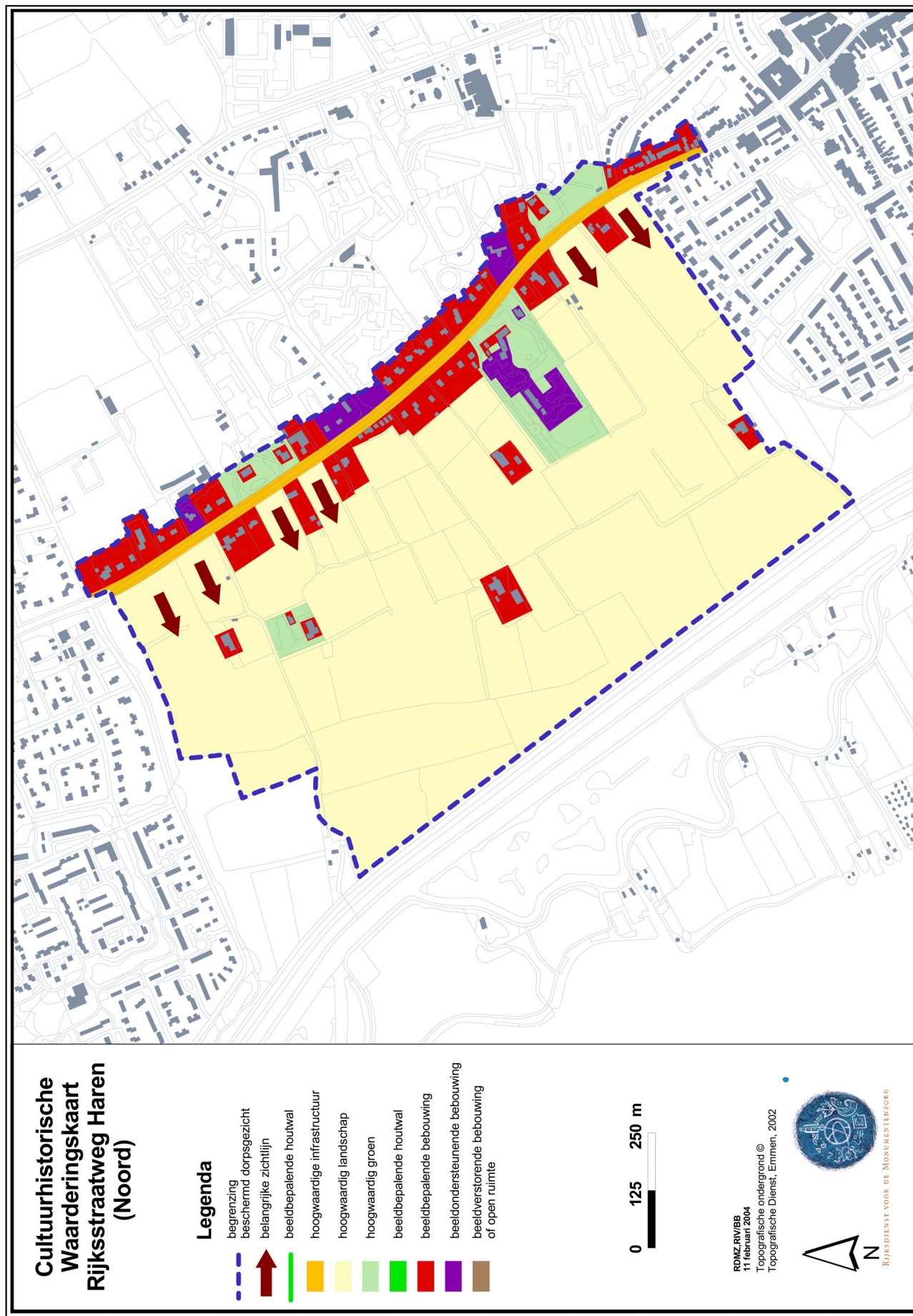

Kaart 3a Topografische Kaart, 1905

Kaart 3b Topografische Kaart, 1898-1899, herzien in 1912

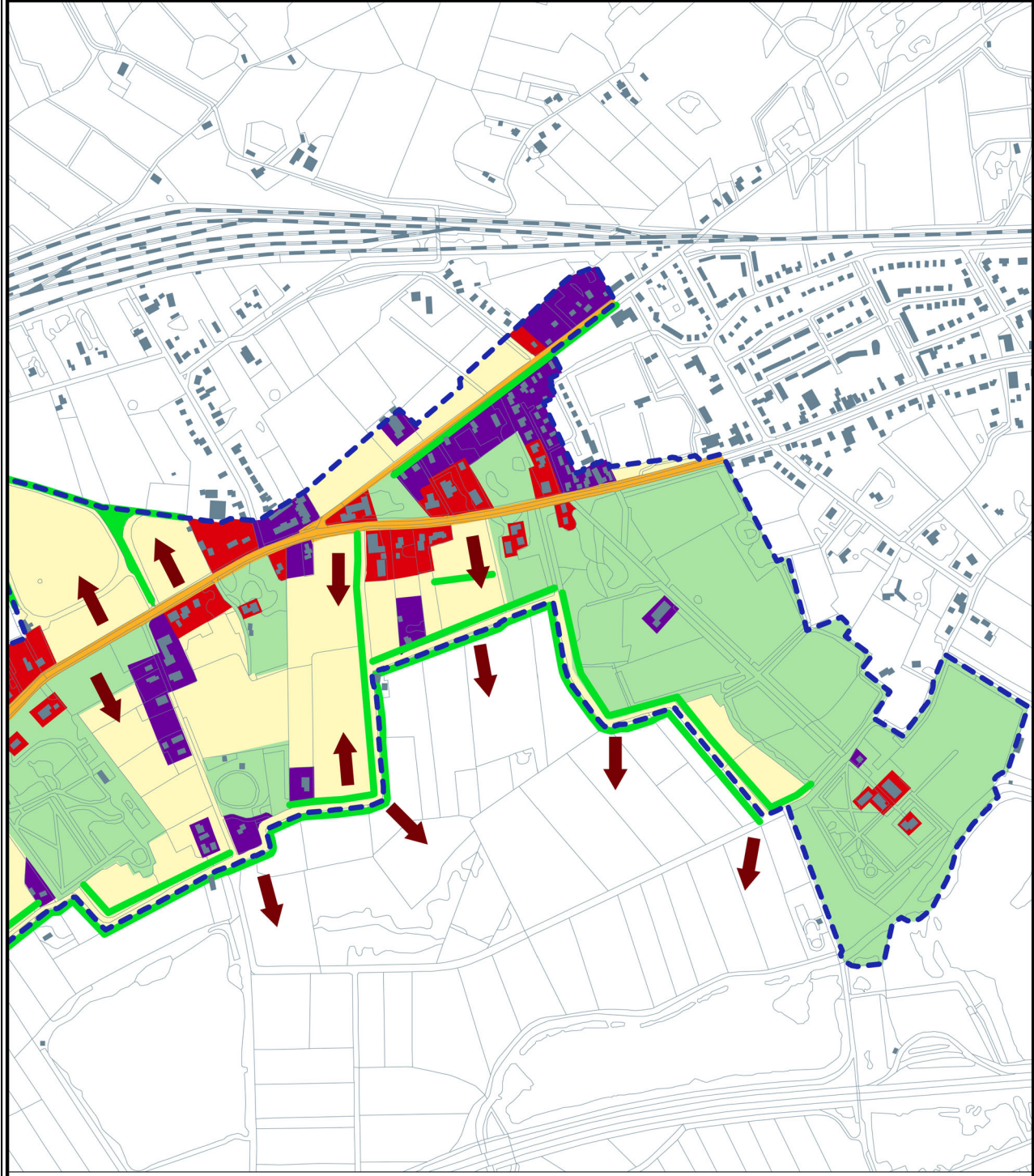
Cultuurhistorische Waarderingskaart Rijksstraatweg Haren (Zuid)

Legenda

- begrenzing
- beschermd dorpsgezicht
- ↑ belangrijke zichtlijn
- beeldbepalende houtwal
- hoogwaardige infrastructuur
- hoogwaardig landschap
- hoogwaardig groen
- beeldbepalende houtwal
- beeldbepalende bebouwing
- beeldondersteunende bebouwing
- beeldverstorende bebouwing of open ruimte

0 125 250 m

RDMZ/RV/BB
11 februari 2004
Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2002

Landschapstypenkaart Rijksstraatweg Haren (Noord)

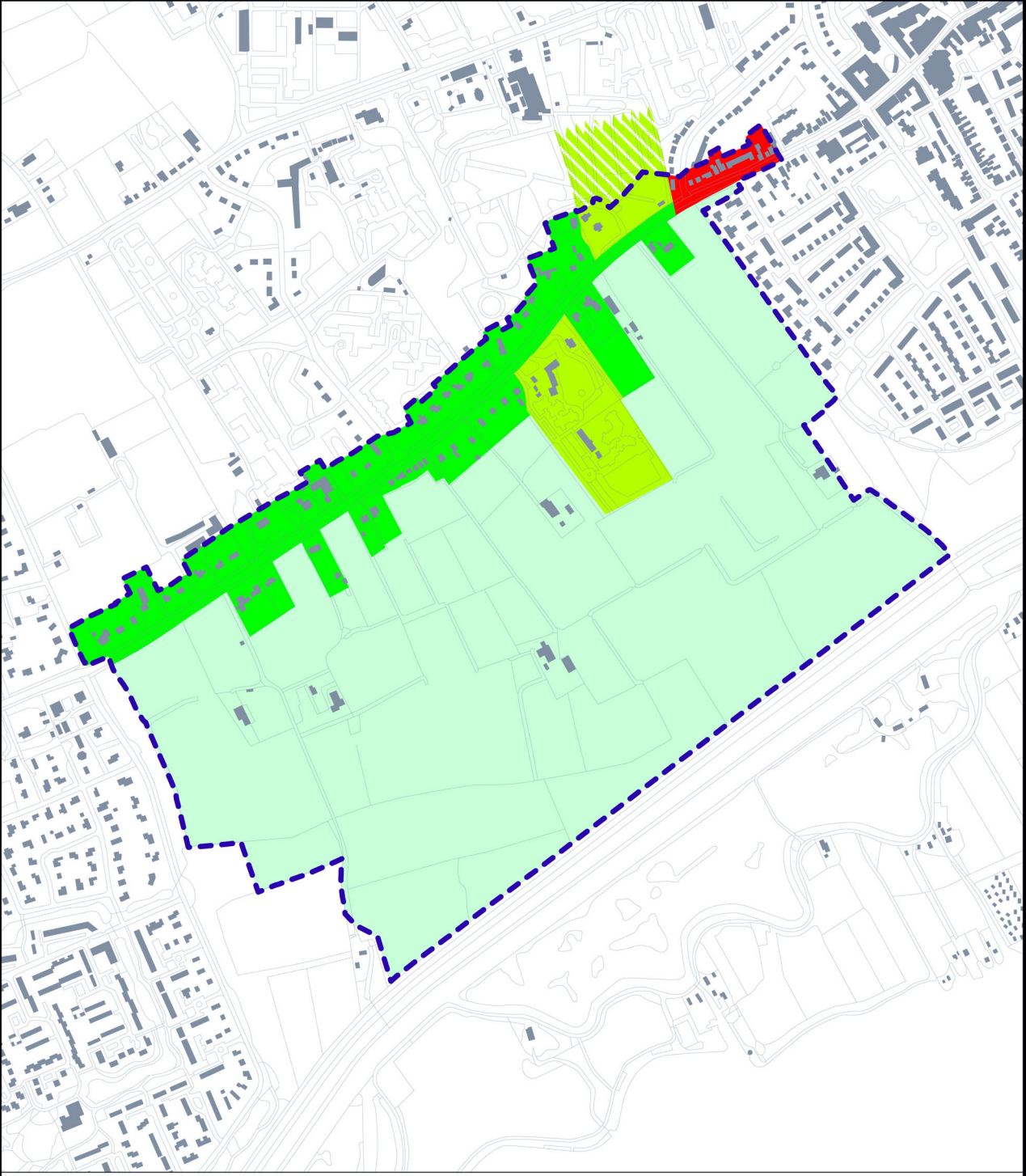
Legenda

- begrenzing beschermd dorpsgezicht
- open landschap
- gesloten landschap (binnen/buiten beschermd gezicht)
- (voormalige) buitenplaats (binnen/buiten beschermd gezicht)
- lintbebouwing / groen
- stedelijke bebouwing

0 125 250 m

RDMZ RV/BB
11 februari 2004
Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2002

Landschapstypenkaart Rijksstraatweg Haren (Midden)

Legenda

- begrenzing
- beschermd dorpsgezicht
- open landschap
- gesloten landschap
(binnen/buiten beschermd gezicht)
- (voormalige) buitenplaats
(binnen/buiten beschermd gezicht)
- lintbebouwing / groen
- stedelijke bebouwing

0 125 250 m

RDMZ/RV/BB
11 februari 2004
Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2002

Landschapstypenkaart Rijksstraatweg Haren (Zuid)

Legenda

- begrenzing
- beschermd dorpsgezicht
- open landschap
- gesloten landschap
- (binnen/buiten beschermd gezicht)
- (voormalige) buitenplaats
- (binnen/buiten beschermd gezicht)
- lintbebouwing / groen
- stedelijke bebouwing

0 125 250 m

RDMZ/RV/BB
11 februari 2004
Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2002

